JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH
Volume 4, Issue 6, July- August 2026 Online ISSN: 3030-3508
https://spaceknowladge.com

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISHNING IQTISODIY MAZMUNI VA KATTA MA'LUMOTLAR TAHLILINING HOZIRGI HOLATI

Toshev Shohrux Umar o‘g‘li
“O’ZBEKISTON SANOAT-QURILISH BANK” ATB Korporativ BXO
Kredit tahlil xizmati kichik menejeri
shohruhtoshev93@gmail.com

MAQOLA MALUMOTI

MAQOLA TARIXI:

Received:13.08.2026
Revised: 14.08.2026
Accepted:15.08.2026

KALIT SO’ZLAR:

kredit riski, kredit risklarini boshqarish, tijorat banklari, kredit portfeli, muammoli kreditlar (NPL), Big Data, sun’iy intellekt, kredit skoringi, kredit monitoringi, IFRS 9, kutilayotgan kredit yo‘qotishlari, mashinali o‘qitish, defolt.

ANNOTATSIYA:

Mazkur maqolada tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishning iqtisodiy mazmuni hamda katta ma’lumotlar (Big Data) va sun’iy intellekt (AI) texnologiyalaridan foydalanishning hozirgi holati tahlil qilingan. Tadqiqotda O‘zbekiston tijorat banklarida muammoli kreditlar (NPL) dinamikasi, kredit portfeli sifati va kredit risklarini boshqarish mexanizmlarining rivojlanishi o‘rganilgan. Shuningdek, kredit monitoringining raqamlashtirilishi, IFRS 9 standarti asosida kutilayotgan kredit yo‘qotishlarini baholash hamda AI asosidagi kredit skoring tizimlarining samaradorligi yoritilgan. Xalqaro tajriba asosida Big Data va sun’iy intellekt texnologiyalarining kredit risklarini oldindan aniqlash, defolt ehtimolini prognoz qilish, kredit qarorlarini avtomatlashtirish va moliyaviy inklyuzivlikni oshirishdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Zamonaviy bank tizimida kredit risklarini samarali boshqarish nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, balki iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muammoli kreditlarning (Non-Performing Loans — NPL) o'sishi bank likvidligiga, kapitali yetarliligiga va foydasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi o'n yil davomida global miqyosda kredit riskini boshqarish paradigmasi tub o'zgarishlarga yuz tutdi. An'anaviy, ekspert baholashiga asoslangan yondashuvlar o'rniga katta ma'lumotlar (Big Data) va sun'iy intellekt (Artificial Intelligence — AI) texnologiyalariga asoslangan zamonaviy tizimlar keng joriy etilmoqda.

Ushbu tadqiqot O'zbekiston tijorat banklari kredit portfeli holatini tahlil qilish, muammoli kreditlar dinamikasini o'rganish va katta ma'lumotlar hamda sun'iy intellekt texnologiyalarining kredit risklarini boshqarishdagi roliga baho berish maqsadida tayyorlangan.

Tadqiqotning maqsadlari	Metodologiya
• NPL dinamikasini tahlil qilish • AI vositalarining samaradorligini baholash • Xalqaro tajribani o'rganish • O'zbekiston uchun tavsiyalar ishlab chiqish	• Markaziy bank statistik ma'lumotlari • IMF va World Bank tadqiqotlari • Qiyosiy tahlil va regressiya modellari • Case-study: xorijiy bank tizimlari

Muammoli kreditlar (NPL): ta'rif va xalqaro standartlar

Xalqaro amaliyotda muammoli kredit (Non-Performing Loan — NPL) deganda asosiy qarz yoki foiz to'lovlari 90 kundan ortiq muddat davomida to'lanmagan kredit tushuniladi. Ushbu ta'rif Basel Committee on Banking Supervision, IMF va World Bank tomonidan qabul qilingan.

NPL ko'rsatkichi bank kredit portfeli sifatining asosiy indikatori hisoblanadi. Xalqaro standartlarga ko'ra:

- NPL < 3% — a'lo darajadagi portfel sifati;
- NPL 3–5% — maqbul daraja;
- NPL 5–10% — kuzatuvga muhtoj holat;
- NPL > 10% — kredit inqirozi xavfi;

1.1- jadval

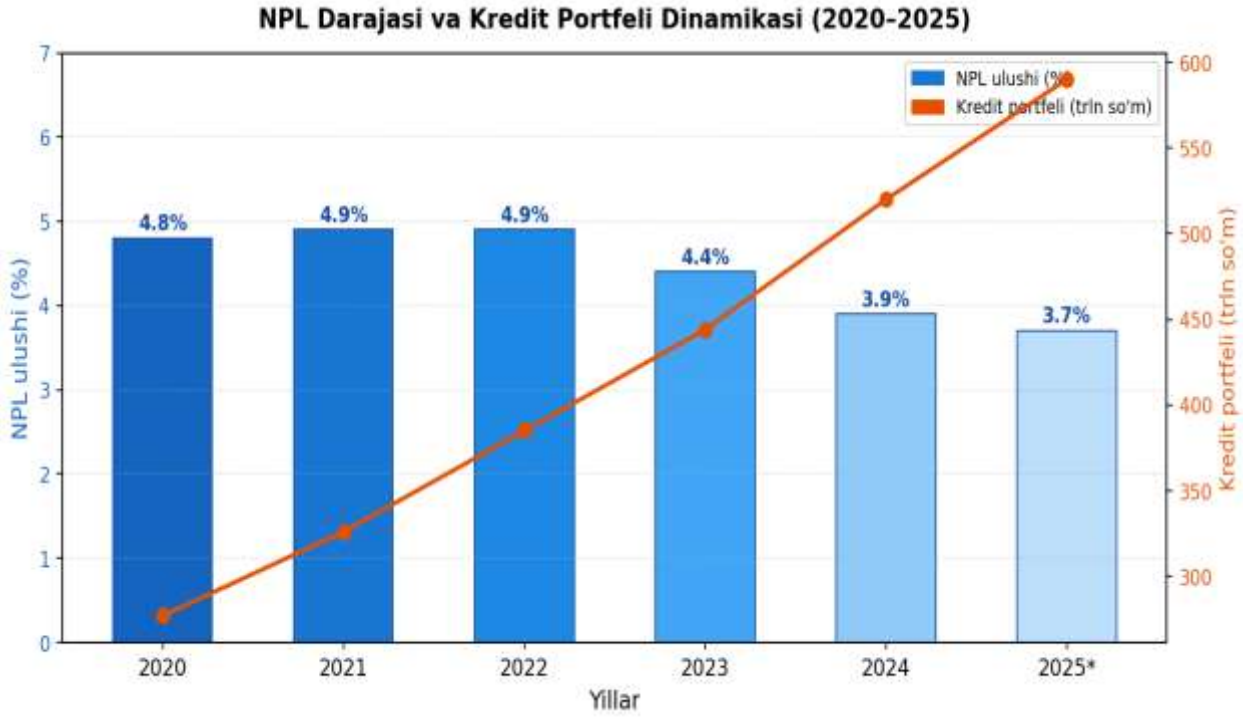
O‘zbekiston bank tizimida NPL dinamikasi(2020-2025)

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Kredit portfeli (trln so'm)	277	326	385	444	520	590
Muammoli kreditlar (trln so'm)	13.2	16.1	18.7	19.5	20.3	21.8*

NPL ulushi (%)	4.8	4.9	4.9	4.4	3.9	3.7*

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari;
* — 2025 yil prognoz ko'rsatkichlari.

Yuqoridagi jadvalda O'zbekiston tijorat banklarida muammoli kreditlar dinamikasi ko'rsatilgan. So'nggi besh yil davomida kredit portfeli hajmi ikki baravar oshgan bo'lsa-da, NPL ulushi barqaror pasayish tendensiyasini namoyish etmoqda.

1.1-rasm.NPL darajasi va kredit portfeli dinamikasi, 2020–2025 yillar

Manba: Markaziy bank ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Yuqoridagi ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, 2021-yilda tijorat banklarining kredit portfellarida muammoli kreditlar (NPL – non-performing loans) ulushi 4.9 foiz darajasiga yetib, nisbatan yuqori cho‘qqini qayd etgan. Bu davrda kredit risklarining oshishiga pandemiyadan keyingi iqtisodiy tiklanish jarayonidagi noaniqliklar, ayrim tarmoqlarda likvidlik muammolari hamda qarz oluvchilarning to‘lov qobiliyatining pasayishi kabi omillar sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Keyingi yillarda esa bank tizimida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarining bosqichma-bosqich takomillashtirilishi natijasida NPL ko‘rsatkichida ijobiy pasayish tendensiyasi shakllangan. Xususan, kredit monitoring tizimining yanada raqamlashtirilishi va real vaqt rejimida ishlovchi nazorat instrumentlarining joriy etilishi banklarga kredit portfeli sifatini doimiy kuzatib borish imkonini bergan. Bu esa muammoli kreditlarni erta aniqlash va ularni o‘z vaqtida restrukturizatsiya qilish samaradorligini sezilarli darajada oshirgan.

Shuningdek, IFRS 9 xalqaro moliyaviy hisobot standarti joriy etilishi kredit risklarini baholashda “kutilayotgan kredit yo‘qotishlari” (Expected Credit Loss – ECL) modeliga o‘tishni ta’minladi. Natijada banklar nafaqat yuzaga kelgan yo‘qotishlarni, balki kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan risklarni ham oldindan hisobga olish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu esa kredit portfeli sifatini boshqarishda proaktiv yondashuvni shakllantirdi.

Bundan tashqari, sun’iy intellektga asoslangan kredit skoring tizimlarining joriy etilishi qarz oluvchilarning moliyaviy xatti-harakatlarini yanada aniqroq tahlil qilish, defolt ehtimolini prognoz qilish va kredit ajratish qarorlarini avtomatlashtirish imkonini berdi. Mashinali o‘qitish algoritmlari asosida ishlab chiqilgan modellar an’anaviy statistik yondashuvlarga nisbatan yuqori aniqlik va moslashuvchanlikni ta’minlamoqda.

Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi esa ushbu texnologiyalarning moliyaviy inklyuzivlikni oshirishdagi rolini yaqqol namoyon etadi. Xususan, Xitoy, Hindiston, Braziliya va Janubiy Afrika kabi davlatlarda AI va Big Data texnologiyalari an’anaviy kredit tarixiga ega bo‘lmagan mijozlarni baholash imkonini yaratmoqda. Mobil to‘lovlar, elektron tijorat operatsiyalari, raqamli platformalar va alternativ ma’lumotlar manbalari asosida kredit reytinglarini shakllantirish orqali moliyaviy xizmatlardan foydalanish ko‘lami kengaymoqda.

Shuningdek, xalqaro tajriba AI texnologiyalarining nafaqat kredit ajratish bosqichida, balki kreditning butun hayotiy sikli davomida samarali ekanligini ko‘rsatmoqda. Zamonaviy banklar kredit ajratilgandan keyin ham mijoz faoliyatini kuzatib boradi, potentsial defolt xavfini erta aniqlaydi va zarur profilaktik choralarni qo‘llaydi. Bu esa kredit portfeli sifati va banklarning moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi faoliyati bo‘yicha yillik hisobotlar. Toshkent, 2015–2025 yy.
2. Zubarevich, N. V. (2022). Regional development and employment effects of tourism in Russia. Regional Economics, 18(3), 45–58.
3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy veb-sayti. – URL: https://stat.uz
4. Lessmann, S., Baesens, B., Seow, H.V., & Thomas, L.C. (2015). Benchmarking State-of-the-Art Classification Algorithms for Credit Scoring. European Journal of Operational Research, 247(1), 124–136.
5. Accenture. Banking Technology Vision 2024: AI and Big Data in Credit Risk. New York: Accenture, 2024.